

Çarşamba'daki Hırâmî Ahmed Paşa Mescidi'nin eski bir fotoğrafı ile (Semavi Eyice fotoğraf arşivi) restorasyondan sonraki hali - Fatih / İstanbul

BİBLİYOGAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî'*, I, 38; a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, 72; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 30-31; Konstantios, *Constantiniade* (trc. M. R.), İstanbul 1846, s. 108; A. G. Paspatis, *Byzantinai Meletai*, İstanbul 1877, s. 303-304; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1908-1912, s. 40; J. Ebersolt, "Rapport sommaire sur une mission à Constantinople", *Nouvelles archives des missions scientifiques*, Paris 1911, s. 14; A. van Millingen, *Byzantine Churches in Constantinople*, London 1912, s. 201-206; A. M. Schneider, *Byzanz*, Berlin 1936, s. 60; R. Janin, *Eglises et monastères*, Paris 1969, s. 441-442; a.mlf., "Les églises byzantines du précurseur à Constantinople", *Echos d'Orient*, XXXVII, Paris 1938, s. 340-341; Semavi Eyice, *Istanbul, petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 63-64; a.mlf., "Les églises byzantines d'Istanbul", *Corsi di Studi Bizantine e Ravennati*, XII, Ravenna 1963, s. 295-296; a.mlf., "İstanbul Minareleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 163; a.mlf., "Ahmed Paşa Mescidi", *İst.A.*, I, 437-440; a.mlf., "Hırâmî Ahmed Paşa Mescidi", *DBİst.A.*, IV, 66-67; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*, Tübingen 1977, s. 144-146; Th. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul. A Photographic Survey*, Pennsylvania 1976, s. 437-440.



SEMAVİ EYİCE

HIRÂŞ b. ÜMEYYE

(خراش بن أمية)

Ebû Nadle
Hırâş b. Ümeyye
b. Rebîa el-Huzâi el-Kâ'bi
(ö. 60/680 [?])

Sahâbi.

Müreyssî Gazvesi'nde, Hudeybiye Antlaşması'nda, Hayber'in fethinde ve daha sonraki savaşlarda bulundu. Hz. Peygamber, Hudeybiye günü Hırâş'ı Sa'leb diye

bilinen devesine bindirip Mekke'ye elçi olarak gönderdi ve müslümanların Mekke'ye umre için gelmekte olduklarını, yanlarında kurbanları bulunduğunu, Kâbe'yi tavaf edip geri döneceklerini Mekkeliler'e bildirmesini söyledi. Ancak Kureyşliler (bir rivayette özellikle İkrime b. Ebû Cehil) ona çok kötü davrandılar. Devesini kesip kendisine eziyet ettiler; hatta onu öldürmek isteyenler olduysa da buna bir akrabası veya ehâbiş* engel oldu. Bunun üzerine Hırâş geri dönerek Resûl-i Ekrem'e durumu anlattı ve Kureyşliler'e daha itibarlı bir kimseyi (bir rivayete göre Osman b. Affân) göndermesini söyledi.

Hırâş zaman zaman Hz. Peygamber'in berberliğini de yaptı. Nitekim Hudeybiye'de antlaşma sağlanarak Kureyş temsilcileri ayrıldıktan sonra kurbanlar kesilip ihramdan çıkılacağı sırada Resûlullah'ı tıraş etmişti. Onun sadece umretü'l-kazâda Hz. Peygamber'in saçını kestiği de söylenmektedir. Mekke'nin fethinde bulunan Hırâş'ın fethin ikinci günü, kendisine eman verilmiş olan Cüneydib b. Edla'ı öldürmesine Resûl-i Ekrem çok üzüldü ve Hırâş'ı kınadı. Bazı rivayetlere göre Mekke'de kan dökülmesini bu hadise dolayısıyla irat ettiği bir hutbe ile yasaklamıştır. Hz. Peygamber'in, "Eğer bir kâfîre karşılık bir mümini öldürecek olsaydım Hırâş'ı öldürürdüm" dediği nakledilmektedir (Vâkıdî, II, 845). Cüneydib'in diyeti Hırâş'ın kabilesi olan Huzâa'ya ödettirilmiştir.

Mekke ile Medine arasında Mekke'den bir konak uzaklıkta bulunan Bi'rû'l-Berûd'u Hırâş'ın kazdırıp etrafını çevirttiği belirtilmektedir. Medine'de yaşadığı bili-

nen Hırâş Muâviye'nin hilâfetine sonlarında (60/680) vefat etmiştir.

BİBLİYOGAFYA :

Müsned, IV, 324; Vâkıdî, *el-Megâzi*, II, 600, 616, 737, 843-845; III, 959; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 96-98; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 631, 637; III, 62-63; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 392; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 427-428; İbn Beşkûvâl, *Gavâmizü'l-esmâ'i'l-mübhemeh* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid - M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1407/1987, II, 843-844; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 125-126; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 203; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 301; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 421-422; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 19, 23.



ASRİ ÇUBUKÇU

HIRBETÜ'İ-BEYZÂ

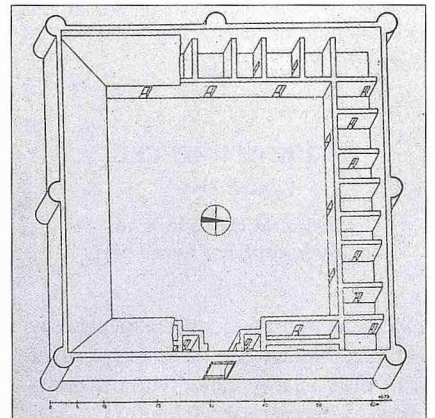
(خربة البيضاء)

İslâm öncesi döneme ait
bir Arap kasrı.

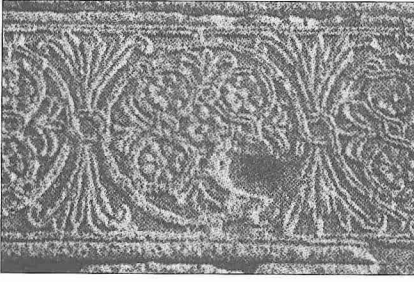
Şam'ın 100 km. güneydoğusunda Suriye çölünün batısındaki bir vadinin yanındadır; Kasrû'l-ebıyaz adıyla da tanınır. Mevcut kalıntılardan ve içinde yer aldığı mahal yönünden tahkimatlı bir şato olduğu anlaşılan yapı, ilk bakışta Emevî kasırlarının planlarına sahipmiş gibi görünmekteyse de dikkatli bir inceleme sonunda onlardaki ihtişamın ve törenlere yönelik teşkilât özelliklerinin bunda bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Emevî kasırlarındaki taht odası ve mescid gibi bölümlere rastlanmayan yapının bundan dolayı bir Emevî eseri olmadığı bellidir.

V veya VI. yüzyılda yapıldığı sanılan Hırbetü'l-beyzâ, 60 × 60 m. ölçülerinde kare planlı bir yapı olup 43 × 43 m. ölçüsündeki bir iç avlunun etrafına sıralanmış

Hırbetü'l-beyzâ'nın krokisi



HIRBETÜ'L-BEYZÂ



Hırbetü'l-beyzâ'nın duvarlarında kullanılmış olan bitkisel desenli taşlardan biri

çeşitli mekânlardan meydana gelmiştir. Emevî kasırları gibi köşelerinde yuvarlak ve doğu cephesi hariç dış duvarlarının orta kısımlarında yarım daire kesitli takviye kulelerine sahiptir. Doğru cephesinin ortasında giriş ve bunun iç taraftaki iki yanında nöbetçi odaları ve onların yanlarında da depo olması muhtemel uzun dikdörtgen salonlar yer almaktadır. Avlunun kuzey, batı ve güney taraflarında da çeşitli odalar bulunmaktadır.

Emevî kasırlarının yanında daha mütevazı bir teşkilâta sahip olan binanın onlardan daha uzun süreli iskâna ve gündelik kullanıma tâbi tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda binanın bulunduğu bölgeyi ve yakınındaki bereketli vadiyi hâkimiyeti altında tutan bir derebeyinin şatosu olduğu tahmin edilmekte, Kuzey Suriye'ye has özellikler gösteren sınırlı iç tezyinatının Emevî eserlerindekielerin yanında çok mahallî ve sönük kalması da bu görüşü desteklemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Gaube, *Ein arabischer Palast in Süd-syrien: Hırbet-el Baiða*, Beirut 1974; a.mlf., "Kırbat al-Bayða", *EI²* (İng.), V, 10; E. Herzfeld, "Mshattâ, Hira and Bâdiya", *Jahrbuch der Königlich Preussische Kunstsammlungen*, XLII (1921), s. 104-146; J. Sauvaget, "Remarques sur les monuments omeyyades", *JA*, CCXXXI (1939), s. 1-59.



A. ENGİN BEKSAÇ

HIRBETÜ'L-MEFCEP

(خربة المفعر)

Filistin'de Emevîler'e ait saray kompleksi harabeleri.

Ölüdeniz yakınlarındaki su kaynaklarıyla ünlü Vâdinnüvey'ime'de yer alan ve birbirine bitişik saray, cami, hamam binalarından oluşan yapılar topluluğu VIII. yüz-

yılda inşa edilmiş, fakat bazı yerleri tamamlanmadan yarım bırakılmıştır; taşıdığı ad "kaynak harabesi" anlamına gelir. Yıkıntılar arasında üzerinde Hişâm ismi bulunan bir taşta rastlanmasından dolayı Halife Hişâm b. Abdülmelik zamanında (724-743) veya hamamın çok değişik mimari ve tezyini özellikler arzemesinden dolayı sefahate aşırı düşkünlüğü ve alışılmışın dışındaki davranışlarıyla tanınan II. Velîd zamanında (743-744) yapılmış olduğu düşünülmektedir. İnşaata yarım kalması sarayın, saltanatı bir yıldan az süren ve isyan sonucu öldürülen II. Velîd tarafından yaptırıldığı fikrini desteklemektedir.

Tarihî kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan harabeleri ilk tanıtanlar, XIX. yüzyılın sonlarında Palestin Exploration Fund adına bölgede inceleme yapan yüzbaşı Ch. Warren ile F. J. Bliss'tir. Asıl ilmi tanıtım ise 1935'ten 1948'e kadar R. W. Hamilton ve D. C. Baranki idaresinde yürütülen kazılar vasıtasıyla olmuştur (bk. bibl.).

Hırbetü'l-mefcer, bütün Emevî devri kasır ve sarayları arasında özellikle, sadece Kusayru Amre ile yakınlık gösteren hamam binasının değişik planı, mimari teşkilâtı ve eşine rastlanmayan zengin tezyinatı sebebiyle istisnâ bir yere sahiptir. Binaların üslûbu mahallî Suriye, Bizans ve Sâsânî tesirlerinin bir karışımı olarak dikkat çeker. Bizans'ın sürdürdüğü Roma geleneğine bağlanan mozaik tezyinatı yanında alçı kabartma ve heykellerle duvar resimlerinde görülen Sâsânî tesiri, Araplar'ın Emevî devrinde ortaya çıkan yeni sanat anlayışıyla ele alınarak çok ihtişamlı bir biçimde mimariye aksettirilmiştir.

Yapıların güney kısmında bulunan asıl saray, diğer Emevî saray ve kasırları gibi merkezî bir avlunun etrafına dizilmiş mekânlardan oluşmaktadır. Dış duvarları, kulelerle desteklenmiş sur duvarı şeklinde olan yaklaşık 64 × 67 m. boyutlarındaki bu müstahkem bina iki katlı planlanmıştır; girişi doğuya açılan ve dışarıya doğru taşan bir taçkapıdandır. Güney taraftaki beş odanın ortasına yerleştirilen mihraplı mekânın saray personelinin mescidi olduğu anlaşılmaktadır. Batı taraftaki birbiriyle irtibatlı oda gruplarının önünde ve ortada merdivenle inilen serdâb (serinlik) bulunmaktadır.

Sarayın kuzeyinde yer alan ve bir ara kapıyla geçilen 23,60 × 17,10 m. boyutlarındaki caminin içinde yapılan kazılarda kemer sıralarına rastlanmıştır. Bina, ku-

zey tarafındaki yan yana yerleştirilmiş üç kapıyla dışarı açılmakta ve kapıların önünde, daha kuzeydeki hamamın ana girişinin de açıldığı camiiyle aynı büyüklükte bir avlu bulunmaktadır. Caminin batısında, etrafı duvarlarla çevrili büyük avludan geçen üstü kapalı dehliz şeklindeki bir yol vasıtasıyla saray ve hamam arasında doğrudan irtibat kurulmuştur.

Hırbetü'l-mefcer'in en değişik binası olan hamam, yaklaşık 30 × 30 m. boyutlarında kare planlı büyük bir eğlence salonu ile ona bağlanan özel halvet, sıcaklık, soğukluk ve helâlardan oluşmaktadır. Salonun batı ve kuzey duvarlarında içleri nişli apsis görünümünde üçer loca, doğu tarafında iki loca arasına yerleştirilen ve dışarıya ihtişamlı bir taçkapıyla açılan giriş, güneyde ise yine üç apsisin önüne yapılmış 20 m. uzunluğunda bir yüzme havuzu bulunmaktadır. Bu geniş mekânın üstü on altı pâyenin taşıdığı, yüksek bir kasnak üzerine oturtulmuş merkezî bir kubbe ile çevresine yerleştirilmiş kaburga ve beşik tonozlardan meydana geldiği sanılan bir örtü sistemiyle kapatılmıştır. Salonun kuzeybatısında yer alan yarım daire apsisli ve kubbeye örtülü küçük mekânın halifenin özel halveti olduğu anlaşılmaktadır. Kuzeydoğu tarafında salonla irtibat halindeki helâlalar, halvetle helâlalar arasındaki kısımda da salondan geçilen ve dört ayrı bölümden oluşan asıl hamam yer almaktadır. Zengin tezyinatıyla göz alan salonun 8,45 m. genişliğindeki cümle kapısı, kemerli geçilen bir açıklık içinde bulunan basamaklarla caminin önündeki avluya açılmaktadır; açıklığın üstü pandantifler üzerinde yükselen bir kubbeye örtülüdür. Üç binanın doğusunda, ortasında bir çeşme bulunan yaklaşık 135 m. uzunluğunda ve 53 m. eninde bü-

Hırbetü'l-mefcer'in planı

